

INFRASTRUKTURA IN RAZVOJ SLOVENŠČINE IN SLOVENISTIKE NA KOROŠKEM

Ursula Doleschal

Fakultät für Kulturwissenschaften, Celovec

UDK 81'246.2(436.5=163.6)

Članek želi na primeru infrastrukture slovenščine in slovenistike na (avstrijskem) Koroškem razjasniti pojma »jezikovna« in »jezikoslovna infrastruktura«, kot ju razumejo predstavniki koroških Slovencev. Na podlagi štirih intervjujev lahko zaključimo, da v enostranski kolektivni dvojezičnosti sodijo k infrastrukturi vse institucije, kjer se poučuje ali uporablja slovenščino, in sicer z družinami vred. Za to infrastrukturo se je hkrati izkazalo, da je nujno potrebna za ohranitev manjšinskega jezika.

dvojezičnost, diglosija, učenje jezika, koroški Slovenci, dvojezična vzgoja

The article aims at clarifying and illustrating the term »language infrastructure« on the basis of interviews with representatives of Carinthian Slovenes. In such a unilateral diglossic situation as in (Austrian) Carinthia, not only institutions that promote or use Slovene but also families themselves become part of the language infrastructure, which is also seen as vital for the maintenance of the minority language.

bilingualism, diglossia, language learning, Carinthian Slovenes, bilingual education

»Infrastruktura« je termin, ki se v jezikoslovju še ni ustalil.¹ Letošnji simpozij Obdobja ima namen »spodbuditi znanstveno razpravljanje o infrastrukturi slovenskega jezika in o infrastrukturi slovenistike kot stroke« s ciljem »razvoj[a] konceptov jezikovne in strokovne infrastrukture v slovenskem prostoru.« (Stabej 2009: 2)

V pričujočem prispevku bomo poskusili razjasniti pojem na primeru infrastrukture slovenščine in slovenistike na (avstrijskem) Koroškem kot delu slovenskega prostora. S tem ciljem sem opravila intervjuje s predstavniki koroških Slovencev. Gre za predstavnike na področju šolstva, in sicer zato, ker je šola (dvojezična šola) dandanes prav tisti del infrastrukture slovenščine na Koroškem, kjer se naj-

jasneje kažejo težnje razvoja in rabe slovenskega jezika v družbi. V zadnjih letih namreč opazujemo stalno naraščanje vpisa otrok v dvojezične razrede (prim. Bogataj 2008: 317, Domej, Ogris 2007: 104), kar priča o rastočem zanimanju Korošcev za slovenski jezik. Velik del teh otrok ob vpisu v šolo z dvojezičnim poukom nima nikakršnega predznanja slovenščine (Domej 2001: 52, Sandrieser 2009), v koroškem okolju pa tudi skoraj nimajo priložnosti uporabljati slovenščino izven šole (Kern 2009), vendar pouk obiskujejo skupaj z otroki iz slovensko govorečih družin. Kaj to pomeni za slovenščino na Koroškem in za infrastrukturo, ki ta jezik podpira? O tem sem se pogovarjala s šolskima nadzornikoma Teodorjem Domejem in Sabino Sandrieser, z ravnateljem

¹ Izraz včasih najdemo v literaturi, npr. v Stabej (2003, 2004) ali Gorjanc (2002).

² Združenje deluje na prostovoljni brezplačni osnovi.

Zvezne gimnazije za Slovence Miho Vrbinčec in s predsednico Strokovnega pedagoškega združenja dvojezičnih učiteljev in učiteljic² Lucijo Ogorevc - Feinig. V nadaljevanju bom predstavila nekaj rezultatov in odlomkov teh pogovorov, ki po eni strani definirajo infrastrukturo slovenščine na Koroškem, po drugi strani pa opisujejo posebnosti, probleme, a tudi želje za prihodnost te infrastrukture.³

Zdi se, da je treba definirati nekaj pojmov. Kot je bilo omenjeno, pojem infrastruktura še ne predstavlja določenega (socio)lingvističnega termina. Intuitivno sem prištevamo vse dejavnike, ki so značilni za jezikovno načrtovanje, in sicer institucije, ki se ukvarjajo z ohranjanjem in razvojem jezika ter njegovega statusa, kot tudi njihove dejavnosti in izdelke. Če pogledamo v SSKJ, najdemo tam primerno definicijo: »publ., navadno s prilastkom, kar je potrebno za opravljanje kake dejavnosti sploh.« Infrastruktura slovenščine oz. slovenistike naj pomeni to, kar je potrebno za opravljanje jezikovne dejavnosti oz. strokovne dejavnosti v zvezi s slovenščino.⁴

Druga pojma, ki bi ju morali natančneje določiti v koroškem kontekstu, sta slovenščina kot drugi jezik in slovenščina kot tuji jezik. Slovenščina je na Koroškem po eni strani drugi jezik zato, ker je dejstvo, kot se je izrazil eden izmed intervjuvancev: »/.../ da državna infrastruktura sama od sebe slovenščine nikjer ne ponuja ali pa uporablja. /.../ Edina struktura, ki to pravzaprav že dela, je cerkev in do neke mere tudi šolstvo. Vse ostalo je na Koroškem pravzaprav avtomatično nemško.«⁵ Zato lahko postane slovenščina tudi za ljudi, katerim je materinščina, neprvi jezik, torej drugi, nedominantni, če ne sploh zadnji jezik: »Večina otrok, recimo na južnem Koroškem, ima

gotovo še med predniki ali pa tudi sorodniki ljudi, ki govorijo slovensko ali pa so govorili slovensko. In ti otroci se danes na primeru svoje lastne družine in lastnega okolja učijo in vidijo, da je ta jezik do neke mere zanemarljiv. Če ga starši ne uporabljajo v komunikaciji z njimi, čeprav ga znajo, bo otrok na osnovi tega sklepal, da slovenščina pač ni tako potreben jezik kot nemščina.«⁶ Slovenščina je v trenutnih razmerah v tistem sociolingvističnem smislu, v katerem ga navadno uporabljamo v jezikoslovju, tudi drugi jezik, torej jezik, ki ga govorniki usvajajo iz okolja, npr. veliko otrok iz nemško govorečih družin se uči slovenščine v dvojezični šoli, kjer je slovenščina delovni jezik: »Nimamo raziskave, kako to konkretno izgleda, ampak jaz bi rekel, da na enega učenca s slovensko materinščino pridejo trije učenci z nemško materinščino. /.../ V večini šol je slovenščina dejansko jezik manjšine, če govorimo o nosilcih tega jezika.« Kot tretjič pa je slovenščina na Koroškem tudi »drugi deželni jezik« in »/.../ vedno več je ljudi, ki že razmišljajo v to smer, da slovenščino razumejo kot deželni jezik, drugi deželni jezik, da je dobro, da se ga otroci učijo, /.../ ker se ga sami niso naučili.« Slovenščina je na Koroškem zanimiva tudi »/.../ za tiste, ki se učijo slovenščino kot tuji jezik. Ti se večinoma slovenščine ne učijo, ker je na Koroškem slovenska manjšina, ampak bolj zato, ker je zanje Slovenija zanimiva država: gospodarsko, politično, /.../ teh je tudi veliko.« In čeprav slovenščina na Koroškem zgodovinsko gledano nikakor ni tuj jezik, »/.../ dosti ljudi /.../ ne akceptira, da je to tukaj drugi deželni jezik, /.../ ampak če govoriš o slovenščini, je to sosednji jezik, jezik sosednje dežele.« V tem smislu prevladuje na Koroškem mnenje, da je slovenščina jezik, ki

³ Intervjuji so potekali v slovenščini in so bili transkribirani. Citirana mesta so bila spremenjena tako, da so bile odstranjene izrazite prvine pogovornosti.

⁴ Tak pomen se prekriva s tem, kar je bilo obravnavano v zborniku *Slovenščina v javnosti* 1983, vendar termina infrastruktura tam ne najdemo.

⁵ V tem pogledu je situacija ista, kot jo je opisal Kristjan Domej (Domej 1983).

⁶ Prim. Domej 2009: 87, 98.

se ga učiš umetno, ne naravno. To dejstvo ima seveda posledice za pouk slovenščine oz. za pouk v slovenščini kot del infrastrukture slovenščine. Glede tega Sabina Sandrieser pravi: »Zelo pozdravljam, da je vedno več interesa za slovenščino, /.../ na šolah je treba posredovati dvojezični pouk po novih jezikovnih metodah, ki otroke za dalj časa potapljaajo v drugi jezik.« Iz povedanega lahko povzamemo, da mora biti infrastruktura, ki podpira slovenščino na avstrijskem Koroškem, nekaj drugega kot infrastruktura v deželi, kjer je slovenščina uradni jezik in materinščina večine prebivalstva (v Sloveniji). Razlikovati se mora tudi od infrastrukture, ki slovenščino podpira in poučuje v tujini kot tuji jezik.

Poglejmo, kako intervjuvane osebe definirajo infrastrukturo slovenščine oz. slovenistike na Koroškem: »To je zelo širok pojem,« ki obsega najprej ustanove, in sicer »ustanove, ki posredujejo ali pa gojijo slovenščino. /.../ Lahko bi začeli že z otroškim vrtcem in nadaljevali pri vseh oblikah organiziranega delovanja, bodisi kulturnega, cerkvenega, glasbenega bodisi športnega in tako naprej vse do organiziranih oblik izobraževanja, tudi znanstvenega raziskovanja.« Z drugimi besedami: »Eno je načrtno izobraževanje, to so organizacije kot šole, drugo pa je /.../ prostor, v katerem ima slovenščina svoje mesto in kjer jo lahko uporabljamo.« Pojem infrastruktura slovenščine konkretnije razložijo kot nekaj, kar predstavlja stanje »od dvojezičnih vrtcev, dvojezične šole in do slovenščine, ki se nudi otrokom na glavnih šolah in na srednjih višjih šolah, na slovenski gimnaziji in na trgovski akademiji ter na srednji višji šoli v Šentpetru, kakor tudi slovenščina, ki jo nudijo na drugih šolah kot prosti predmet /.../ in tudi na tečajih za odrasle /.../. Infrastrukturo predstavljajo tudi naše knjigarne in založbe, naši časopisi, tedenska lista Novice, Nedelja, imamo tudi radio, dnevni

radio, nedeljsko televizijsko oddajo. Na področju gospodarstva imamo gospodarske ustanove, slovenske banke, na podeželju tudi različne trgovine, kjer deželanom nudijo tudi postrežbo v slovenščini, /.../ imamo pa tudi kulturna in športna društva.« Iz teh citatov postane razvidno, da intervjuvanci pod pojmom infrastruktura ne pojmujejo samo ustanov, ampak tudi ponudbo le-teh in drugih ustanov, kot na primer tečaji za odrasle, ki jih nudijo različne, tudi neslovenske organizacije (mdr. Univerza v Celovcu). Izjave v drugem intervjuju to trditev dopolnjujejo takole: »Profesionalno imamo dve ali tri varuške, ki sta dvojezični in to dvojezičnost tudi živita, saj slovenščino aktivno ponujata pri svojem poklicu, da se je otroci naučijo; jasli še nimamo dvojezičnih. Imamo pa deset zasebnih vrtcev ter sedem občinskih, kjer se slovenščina posreduje profesionalno.«⁷ Dva intervjuvancata omenjata, da »za ohranjanje slovenščine na Koroškem skrbijo tudi družine, ki sicer niso ustanova, ampak imajo v določenem pogledu tudi to funkcijo.« Temu moramo dodati še študij slovenistike in izobraževanje učiteljev slovenščine na Univerzi v Celovcu in na Pedagoški visoki šoli ter tudi Slovensko študijsko knjižnico v Celovcu. Kot je rekel eden izmed intervjuvancev, »imamo na Koroškem res zelo široko paleta.«⁸

Vsi intervjuvanci se strinjajo, da je infrastruktura zadostna in v celoti dobro deluje. Tudi zakonski predpogoji so zadovoljivi, a se težave vseeno pojavljajo. Največji problem je izziv heterogenosti, ki mu je v prvi vrsti izpostavljen izobraževalni sistem. Heterogenost zadeva na eni strani ljudi, ki govorijo oz. se učijo slovensko. Na drugi strani pa je sama infrastruktura jezikovno heterogena, kajti domene enega in drugega jezika niso jasno opredeljene oz. niso ločene, saj obstajajo enojezične slovenske organizacije, kot so kulturna

⁷ Prim. Ogorevc-Feinig 2005.

⁸ Tačas popoln pregled infrastrukture slovenščine na Koroškem daje Bogataj 2008.

društva, ki delujejo načeloma v slovenščini in so tako skoraj edino področje, kjer slovenščina načeloma nima konkurence s strani nemščine: »V društvu je pravzaprav vsak večer, vsaka vaja, ki jo ima zbor, ena taka priložnost. /.../ Zdaj gremo za tri dni na izlet v Innsbruck, kar je organizirana možnost uporabe slovenščine za vse, ki so zraven.« Vendar pa večji del omenjene infrastrukture, torej večji del organizacij, ki smo jih prej našli, deluje dvojezično: od varuške preko dvojezičnega vrtca in dvojezične osnovne (ljudske) šole do dvojezične trgovske akademije, višje šole za gospodarske poklice v Šentpetru in študija slovenistike na celovški univerzi, ki v določeni meri poteka v nemščini. Izjemo v izobraževalnem sistemu predstavlja slovenska gimnazija, ki je po zakonu enojezična šola in s tem je slovenščina, po besedah ravnatelja Vrbinca, »dobila dejansko najvišjo možno podporo, kar je zelo prav, saj je to dejansko edina možnost, kjer slovenščina v celoti zaživi kot učni jezik.« Vendar je nemščina preko nemškega učbenika prisotna tudi v slovenski gimnaziji, saj »/.../ če bi zdaj kot slovenska gimnazija rekli, da imamo povsod samo slovenske učbenike, ki jih dobimo iz Slovenije in jih seveda aprobiramo, torej učbenike za zgodovino, biologijo itd., bi to slovenščino gotovo podprlo, na drugi strani pa potem ni mogoče dodati tistega drugega dela, ki ga tudi potrebujemo, torej nemščino. Smo sicer šola s slovenskim učnim jezikom, ampak je prisotna tudi nemščina.« Heterogenost se torej pojavlja tako, da je ponudba slovenščine v različnih izobraževalnih ustanovah različna. V slovenski gimnaziji je, kot rečeno, slovenščina edini učni jezik. V dvojezičnih vrtcih in v dvojezičnih osnovnih šolah (ki traja štiri leta), višji šoli za gospodarske poklice in trgovski akademiji je slovenščina poleg nemščine učni in deloma tudi pogovorni jezik. V vseh drugih šolah sekundarne stopnje pa je slovenščina lahko samo predmet – izbirni ali prosti. V poklicnih

šolah konec koncev sploh ni ponudbe, saj »če se odločiš za poklicno šolo, socialne ali tehniške poklice ali vse drugo, nimaš pravice, da bi se šolal v slovenščini.« Tudi družine so glede rabe slovenščine heterogene, zato »mora infrastruktura velikokrat opravljati več nalog, kar pomeni, da včasih prevzame tudi vloge, ki bi jih morala prevzeti družina, v smislu, da naj šola nauči otroka.« Iz istega razloga intervjuvance skrbi, da niti otroci niti učitelji ne morejo živeti slovenščine, ker je v njihovem okolju ni, zato si želijo več izvenšolskih ponudb za otroke in priložnosti ter prostorov za srečavanje odraslih, kot na primer klubske prostore Kluba slovenskih študentov in študentk na Koroškem ali iniciative, kot so bralni krožki in podobno.

Drug problem, ki je povezan s pomanjkanjem priložnosti za rabo slovenščine, je obvladovanje strokovnega jezika učiteljev. Učitelj matematike, ki je študiral matematiko v Avstriji, nima nobene možnosti, da si pridobi znanje strokovnega jezika v slovenščini: »Dejansko je vprašanje, kako živi slovenščina kot strokovni jezik na Koroškem, zelo odvisno od tega, kako vsak posameznik poskrbi zase.«⁹ Iz tega lahko sklepamo, da bi bilo zaželeno organizirati izobraževalni program ali tečaje slovenščine kot učnega in strokovnega jezika za učitelje in študente. Vsi intervjuvanci se strinjajo, da je podpora s strani Slovenije oz. slovenske infrastrukture zelo pomembna in koristna bodisi s finančnega bodisi z organizacijskega vidika: »Tam so obiskovale tečaje slovenščine šest ur na teden. To je podprlo ljubljansko ministrstvo za šolstvo, kar je zelo dobro. /.../ Zdaj je tako, da imajo v svojem proračunu dve mesti za vzgojiteljice, tudi za Slovence na Madžarskem in v Italiji.« Dejavnost Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik se zelo ceni in z veseljem sprejema, vendar heterogenost pogojev na Koroškem kljub temu zahteva dodatno in posebno infrastrukturo, ali kot pravi Teodor Domej:

9 Glej tudi Vrbinca 2001: 10.

»Na Koroškem nimamo nobenega profesionalnega delovnega mesta ali pa institucije, ki bi se ukvarjala z metodiko in didaktiko pouka slovenščine v takih razmerah, kakršne vladajo na Koroškem. /.../ Dobro bi bilo, da bi v okviru slovenistike ali celo interdisciplinarno /.../ nastal center, ki bi se dejansko znanstveno posvetil tem izzivom poučevanja slovenščine v zares zahtevnih razmerah. Mislim, da bi bili rezultati naslednji: znanost in praktični priročniki, nujno pa tudi izobraževanje učiteljskega kadra.«

Naj zaključimo z odgovorom na vprašanje, ali obstajajo tudi odlike infrastrukture slovenščine in slovenistike na avstrijskem Koroškem, ki ga je podala Lucija Ogorevc - Feinig: »Če nekdo želi, se lahko slovenščino nauči. /.../ Zdaj imaš več možnosti, pred leti ni bilo tako razširjeno. Imaš možnost, da se naučiš.« Iz zadnjega citata postane razvidna dilema slovenščine na Koroškem, omenjena na začetku članka: materne jezika se učiš doma, drugega jezika iz okolja. Obstoječa infrastruktura pa kljub temu, da govorci v veliki meri slovenščine ne uporabljajo kot materinščine doma ali v okolju, omogoča obstoj jezika. V položaju med materinščino, drugim in tujim jezikom je slovenščina na avstrijskem Koroškem danes fenomen, ki ga bo še treba raziskovati, opisati in razložiti.

Literatura in viri

- BOGATAJ, Mirko, 2008: *Die Kärntner Slowenen. Ein Volk am Rand der Mitte*. Celovec, Dunaj: Kitab-Verlag.
- DOMEJ, Kristijan, 1983: Slovenščina v javni rabi v življenju koroških Slovencev v Avstriji. Pogorelec, Breda (ur.): *Slovenščina v javnosti. Posvetovanje o jeziku*. Portorož, 14. in 15. maja 1979. Gradivo in sporočila. 100–8.
- DOMEJ, Teodor, 2001: V korak z novimi oblikami dvojezičnega šolstva. *Koroški koledar* 2001. 45–53.
- DOMEJ, Teodor, 2009: Usodba obveznega dvojezičnega šolstva. *Koroški koledar* 2001. 84–98.
- GORJANC, Vojko, 2002: Jezikovna infrastruktura: kje je tu slovenščina? Krakar Vogel, Boža (ur.): *Ustvarjalnost Slovencev po svetu. 38. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 257–270.
- OGOREVC-FEINIG, Lucija, 2005: Dvojezični otroški vrtci na Koroškem od 1945 do danes. *Sova* 1. 8–11.
- OGRIS, Thomas, DOMEJ, Theodor, 2007: *Jahresbericht über das Schuljahr 2006/07*. Celovec: Landesschulrat für Kärnten.
- KERN, Damjana, 2009: Vloga manjšinske šole pri ohranjanju slovenskega jezika in kulture. *Jezik in slovstvo* 54/1. 55–71.
- SANDRIESER, Sabina, 2009: *Jezikovna kompetenca je ključna kvalifikacija za nadaljnje izobraževanje!* Poletni pogovor. Enotna lista Pliberk: <<http://www.elpliberk.at/2009/09/poletni-pogovor-%E2%80%9393-sommergesprach-sabina-sandrieser.>>. (Dostop 1. 9. 2009.)
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1996: Elektronska izdaja, verzija 1.0. Ljubljana: DZS & Amebis.
- STABEJ, Marko, 2003: Jezikovne tehnologije in jezikovno načrtovanje. *Jezik in slovstvo* 48/3–4. 5–18.
- STABEJ, Marko, 2004: Slovenščina kot drugi/tuji jezik in slovensko jezikovno načrtovanje. *Jezik in slovstvo*. 49/3–4. 5–16.
- STABEJ, Marko, 2009: *Simpozij Obdobja 28: Infrastruktura slovenščine in slovenistike. The infrastructure of the Slovene language and Slovene studies*: <http://www.centerslo.net/files/file/simpozij/simp28/Obdobja%2028_vabilo.pdf>. (Dostop 6. 7. 2009.)
- VRBINC, Miha, 2001: Rezultati so odvisni od truda vseh. *Koroški koledar*. 101–105.
- VRBINC, Miha, 2007: O izobraževanju danes za jutri – ob primeru Zvezne gimnazije in zvezne realne gimnazije za Slovence v Celovcu. *Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu 2007*. 66–69.